

DERLEME SÖZLÜĞÜNDE FSKİ TÜRKÇE BİR KELİME:
AĞLAĞ

Doç. Dr. Aysu ATA*

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin yazı dilinde bulunmayıp Anadolu ağızlarında yaşayan bir kelimenin Türk dilinin en eski metinlerinden yola çıkılarak bugünkü çağdaş Türk lehçe ve şivelerine kadarki gelişimi ele alınacaktır. Mümkün olduğu kadar bu kelimenin etimolojisi üzerinde durulacak ve bu konuda yapılmış çalışmalara yer verilecektir. Ayrıca ele alınan kelime ile anlam ve yapı bakımından ilgili olduğunu düşündüğümüz diğer kelimeler ortaya konulacaktır.

**ayla-q*'taki *-q* eki, *yailaq*'taki (*yaila-q*) *-q* ile aynıdır. Bang son olarak bu çalışmada *aglaq*'ın kökünü Divanü Lügati't-Türk'teki *ag* "iki bacak arasındaki boşluk"⁵ olarak göstermiştir.

Clauson'un etimolojik sözlüğünde *aylaq*, "minhahitne, tnatoc, lonely"⁶ anlamları ile verilmiş ve *agla*:- 'ya gönderme yapılmıştır.

aglaq, aşağıdaki tarihî metinlerde şöylece geçmektedir:

aqdu tüşün avlaq yırtä ol tişül hacı birlä amraumaq çövi tünemiş
(U III')

ol kişi yalanguzun aglaq orunta arıg evde tütsüg urup et'özün arıg küzetip tünemiş kergek. (AY⁸)

bu şurat qışsa-sı bar bir pără uzaqraq

oş ajurmän väli bolsa yer aylaq (HŞ⁹)

4. *Zelihâ aydı: men bu sä'at ewde yatur erdim Yūsuf kirdi meni kördi, yalguz, ew aglaq, maña elig sungalı oğradı, açığılandım tutayın tēp kava çıktım.* (KE¹⁰)

aglaq, aşağıdaki metin ve sözlüklerde de Türk dilinde sıkça rastlanan *g>v* gelişimi ile *avlaq* şeklinde geçmektedir:

avlaq "ödland, wüste, desertum". (CC¹¹)

⁵ DLT Dizini "Endeks" IV, Ankara 1986, s.8.

⁶ G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s.84b. Ayrıca bkz.: *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad 1969, s.21: *aylaq* "1. bezlyudniy, uedinenniyy, 2. pustinniyy, besplodniyy". M. Räsänen *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der*

avlak “1. (Kir. Kas) step’, uedinennoe m’sto, pustoe m’sto, (Kir. Krm.) dalekiy, širokiy; 4. avlak vakıt (Kas.) svobodnoe vremya, dosug.” *avlakla-*, *avlaklan-*, *avlaklat-*, *avlaksı-* *avlaksıra-*. (RSI.¹²)

اولاق “(Kaz. Kir.) uedinennıy, ustrannennıy, udalennıy, puctır”; *avlaķmak*, *avlaķlanmak*, *avlaķsıramak*, *avlaķ ķalmak*. (LT¹³)

اولاق “(Çağ.) uzak, ırak; *avlaķmak*”, “(Kaz.) halvet ve uzlet edilen yer, yalnızlık, tenhalık; *avlaķğa barmak*, *avlaķlatmak*. (TL¹⁴)

Bu örneklerde de görüldüğü gibi kelime “boş, ıssız, تنها, uzak, yalnız” anlamlarında kullanılmaktadır.

Kelimenin çağdaş Türkçelerdeki görünümü ise şöyledir:

(Türkmen Tü.) аглак I “az sanlı, seyrek, selçen, dağınık¹⁵.”

(Özbek Tü.) овлок “2. merkezden uzâk, çet cây; kimsesiz yer, 3. pestķam, hilvet cây, âdemden hâli cây, 4. kişilerden hâli, tenhâ¹⁶.”

(Kırgız Tü.) оолак “uzaktaki, uzak, uzakta”; oolakta-, oolaktat-¹⁷

(Tatar ve Başkurt Tü.) аулак “ukromnyy, bezlyudnyy, gluhoıy¹⁸.”

(Kazak Tü.) аулак орын (онгаша орын) “uedinennoe mesto¹⁹.”

(Kumık Tü.) авлакъ роіе, роіевоı²⁰.”

(Nogay Tü.) авлак “uedinennıy²¹.”

¹² W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, St. Petersburg 1893-1911, C.I, s.76.

¹³ L. Budagov, *Luğat-i Türki. Sıavnite'nyı slovar' turetsko-tatarskix neraçiy*, St.Peterburg 1869-1871, C.I, s.152.

¹⁴ H.K. Kadri, *Türk Luğatı*. 1928. C.I. s. 157.

Türkmen Dilinin Sözlüğü, Aşgabat 1962, s.18.

Uzbek Tiliniñ İzshli Luğatı, Moskva 1981, C.I, s.518.

K.K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, Çeviren: A. Taymas, Türk Dil Kurumu yayınları:121, Ankara 1988, s. 594.

Tatarsko-Russkiy Slovar', Moskva 1966, s.45.

Başkirsko-Russkiy Slovar', Moskva 1958, s.60.

Russko-Kazahskiy Slovar', Moskva 1954, s.840.

Russko-Kumıkskiy Slovar', Moskva 1960, s.24.

N.A. Baskakova, *Russko-Nogayskiy Slovar'*, Moskva 1956, s.651.

etimolojisini yapmak güçtür. Fakat bu örneklerden yola çıkarak kelimeyi en azından *ag* ve *og* olarak ikili bir köke kadar indirmek mümkündür. *oñ* şeklini ise Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren takip ettiğimiz *ñ ~ g* ile açıklamamız mümkün olacaktır³⁴. Uygurcadaki *oñ* biçimindeki inceleme ise kelimenin *oñ kürtük* biçiminde kalıplaşmış olarak kullanılmasından gerileyici benzeşme ile ortaya çıkmış olabilir.

³⁴ M. Rasanen, *Materialı Po İstoriçeskoj Fonetike Tyurkskix Yazıkov*, Moskva 1955, s.169.